

FÜZI LÁSZLÓ

Vázlat – önmagunkról

Villányi Lászlónak

„De mi soha nem a valódi jelenben élünk, hanem egy elképzelt múlt és egy elképzelt jövő révén egy elképzelt jelenben, vagyis abban az elképzelt értelemben, jelentésben, amivel a jelent felruházzuk” – idézi Marnó Dávid Hayden White által inspirált megállapítását Gyáni Gábor a *Tiszatáj* 2018. novemberi számában megjelent, *Háborús tapasztalat és a nem várt jövő* című tanulmányában. A tanulmány szerzője a történelmi és a történeti tapasztalat feloldhatatlan kettősségével foglalkozik, állítása bizonyítására a példákat az első világháború időszakából, s az ún. Trianon-szindrómához kapcsolódva fogalmazta meg, rámutatva, hogy „látható ellentét feszül a nagy háború utólagos (történeti) számon tartása és az esemény kortársi élményvilága között”. A jelzett folyóirat-számban, egyből Gyáni Gábor említett írására következően jelent meg Lengyel András *Háborúvesztés és irodalom* című írása. Lengyel András nem a tömegmédiások által sugallt képpel foglalkozik, mint ahogyan Gyáni Gábor tette azt, hanem az időben előrelépve azt vizsgálja, hogy a háborúvesztés miképpen hatott a magyar történelem folyamataira („a háború elvesztése a modern magyar történelem originális – újszerű és elementáris erejű – katasztrófája volt, hatástörténete máig nem záródott le”, mondja), s hogy maga a háború elvesztése miképpen jelent meg az időszak irodalmában, majd kiemeli: „Am tetszik-e vagy sem, tény: az 1918/19-es várakozásokat tükröző szövegek egyértelművé teszik, a forradalomban való remény elég széles körű volt. A változás, az addigi gyakorlat átfogó megváltoztatásának igénye sokak közös igényeként jelent meg. Nem véletlen, hogy vaskos szöveggyűjtemények születhettek, amelyekben harcos újságírók és jámbor költők szövegei dokumentálják az „új isten” érkezését, az új perspektíva iránti várakozást.” A *Tiszatáj* 2018. novemberi számában, ahogy Gyáni Gábor írását Lengyel András írása követte, úgy követi Lengyel Andrásét Sándor Ivánnak *A korszak tekintete* című esszéje. S ahogy Lengyel András a háborúvesztés nagy fordulatot teremtő mozzanatáról ír, úgy kérdezi Sándor Iván: „Mi dőlt el a huszadik század második évtizedében?” S ahogy Sándor Iván az egyes huszadik századi történelmi periódusok alapszerkezetének első alappilléreként az eufóriát, az általános lelkesedést, s a győzelembe vetett hitet említi, úgy elemezte ezeknek a mozzanatoknak a jelenlétét Gyáni Gábor az első világháború kezdeti időszakának közhangulatában. Ahogy Lengyel András az első világháború lezárulásakor induló történelmi folyamatokat elemzi, úgy sorolja – Nemes Nagy Ágnes kifejezését kölcsönvéve – Sándor Iván a megoldatlanságokat újratemtő történelmi periódusokat egészen máig, megjegyezve: „A korábbi történelmi szakaszokban lehetett kérdéseket, felhívásokat intézni a korszakhoz. A ma szellemtelen, harci páncéllal burkolt létszerkezetéről lepatannak nemcsak az európai szellem megszólításai, de Ady, Babits, Halász Gábor, József Attila és a maiak próbálkozásai is.”

•

Ha a magyar folyóirat-kultúrában sűrűn megjelenő tematikus számokat, s azok írásait nézzük, akkor is ritkán találkozzunk három egymás mellett álló, s egymáshoz ennyire erősen kapcsolódó írással. Ritka, hogy három kiváló gondolkodó gondolatmenetét az ugyanazon, s mégis végtelen mennyiségű témát magában rejtő pontból elin-

duló kérdések és az arra adott válaszok ennyire erősen kapcsolják össze. Mindezzel együtt mégis azt kell mondanom, hogy az írások mostani egymás mellé állítására nem a lényegi rokonságuk készítetett, hanem az, ma már feltehetően patetikusan hangzik ez, hogy mindhárom írás rólunk, akár azt is mondhatnám, hogy a magam életéről szól – még akkor is, ha, legalábbis az első tekintetre, a szerzőket az első világháború, azon belül is annak lezárulása, s a háborúvesztés sajátosan magyar sajátosságai és következményei foglalkoztatják.

Igaz, valójában szinte minden történeti okfejtést a következmények foglalkoztatnak. Az utókort nem csak a valamikori történész érdeklí, egyébként a mindenkori utókort által az írható le a legkevésbé, hanem az is, hogy az utókortban élők szemszögéből, a saját időpillanatukból nézve egy-egy történelmi időszakhoz miképpen találhatók kapcsolódási pontok. Ez a három írás, a történetiség elvének és elvárásainak mindenben megfelelően, mintegy az önmaguk tárgyán túl is, azt bizonyítja, hogy a háborúvesztés időszaka a magyar történelem meghatározó jelentőségű periódusa volt, következményei az egész későbbi huszadik században, s még az azon túllépő időszakban megfigyelhetők voltak. Lengyel András írja a következőket: „... a modern magyar ellenkultúra erőinek kudarca, mely 1918/19-ben – több lépcsőben, egymással is szembe fordítva ezeket az erőket – csakugyan bekövetkezett, nem a „vörösteror”, sőt még csak nem is a „fehérterror” miatt vált végzetessé. Ne essünk túlzásokba: történelmi léptékben mindkettő futó epizód volt. De a modernizáció erőinek szükségképpen kudarca, a történelem paradox logikája szerint, megerősítette és aktiválta azokat a korábban visszaszorulóban lévő erőket, amelyek a „történeti” *status quo* (értsd: a régi privilegizáltak érdekeinek) védelmében a modernitás s a modernizáció visszavételét, korlátozását emelték a hivatalos „nemzeti” – politika rangjára (...) S ez a fordulat a *habitus* terén minden más folyamatot is meghatározó, nagyon markáns *regressziót* indított el. Ebből a regressziós történeti spirálból pedig – egyes későbbi periódusok minden erőfeszítése ellenére – igazában máig nem tudott kitörni a magyar társadalom.” Lengyel András írását a békekötésre utalva ezt a gondolatmenetet követve zárta le: „Az aktus paradoxona magyar szempontból az, hogy a több száz év után megszülető önálló Magyarországnak a modernizációs lehetőségek radikális beszűkülésével együtt született meg, s a törés a modernizáció legfontosabb dimenziójában, a mentalitás szférájában volt a legnagyobb, a legvégzetesebb.” A struktúra alapelemeire utalva Sándor Iván a vakság és a harc kifejezéseket emeli ki, innét pedig akár rövidere zárva is elindulhatunk a huszadik századi magyar történelem erős meghatározottságai felé. A háborúvesztéstől eltelt évtizedekbe belefértek a különböző előjelű terrorok, a második világháború, a nyilas terror, a holokauszt a maga több százezer áldozatával, a fordulat éve után a proletárdiktatúra kiépítése, ezerkilencszázötvenhat forradalmát követően a kádári diktatúra – mintha a huszadik századi magyar történelem az erőszakos mozgalmak története lett volna.

Az is volt, s az erőszakon keresztül és azon túl megmutatkozva a reményvesztés időszaka. A Monarchia keretein belül zajló modernizációtól való elszakadás és az erőszak térnyerése valószínűleg szoros kapcsolatban állt egymással, legalábbis hiba lenne a szembeállításuk azon a szinten, hogy melyiknek voltak súlyosabbak a következ-

ményei. Az erőszaknak is hosszan hatóak a következményei, s a fejlődés főbb vonalaitól való elszakadásnak is. Az elmúlt években ún. önéletrajzi könyvet írtam, így volt alkalmam elgondolkodni mindezen. Az ott leírt történeteket nem írom le újra, csupán utalok arra, hogy az ötvenes évek közepére eső legapróbb korom alaptapasztalata a félelem volt, mert apámhoz ott, ahol laktunk, közel a nyugati határhoz, katonatisztek jöttek, megbeszélni, legalábbis én így gondolom, ki mit cselekedett ötvenhat októberében és azt követően. Másfél-kétéves lehettem akkor, nyilvánvalóan nem tudtam és azóta sem tudom, hogy miről volt szó, de arra emlékszem, hogy félték, s hogy én is félttem akkor. Ez a félelem azóta is bennem él. S emlékszem arra is, hogy akkor, amikor gimnazista voltam, ez már a hetvenes évek közepén volt, álltunk Sopronban a Várkerületen, s néztük a Bécs felől érkező, s Pest felé, a válogatott focimeccsre igyekvő „sógorokat” – abban a biztos tudatban, hogy azt a világot, amelyikből ők hozzánk érkeztek, mi nem ismerhetjük meg soha. Úgy nőttünk fel a nyugati határon, hogy eszünkbe sem jutott, hogy mi valamikor átléphetjük a határt.

Nem szeretem a mechanikus történelemszemléletet, különösen nem azt, ha minden történeti jelenséget egyetlen okra vezetünk vissza. Az évszázados elkanyarodás vagy megrekedtség számos előremutató időszak, különálló mikrokörnyezetek, s megszámlálhatatlanul sok egyéni és közösségi teljesítmény mellett, számos esetben azokat is meghatározva érvényesült. Számomra elméleti szinten Bibó István és Szűcs Jenő gondolkodása, egészen pontosan Szűcs Jenő *Vázlat Európa három történeti régiójáról* című írása vetette fel ezeket a kérdéseket. Bibó a pontosan felmért határokkal és a realitásokon belül maximálisnak tartott lehetőségekkel foglalkozott, Szűcs Jenő pedig a mozdulatlanság, illetve a nagyobb szabadság irányába való mozdulások lehetőségeit kutatta egy „hibrid módon kettős arculatú” történelemben. Önmagában tünet értékű, hogy Bibó István élete és sorsa, valamint Szűcs Jenő mélyen történeti tanulmánya alapvetően politikai összefüggésbe helyeződött. Gyáni Gábor ennek kapcsán a következőket írta a Szűcs Jenő munkásságával foglalkozó tanulmányában: „Amikor 1979-ben Bibó István meghalt, tisztelőinek szűk csoportja úgy határozott, hogy tanulmánykötetet jelent meg a Kádár-rendszer által végig üldözött demokrata politikai gondolkodó emlékére. A szervezők közt találjuk Szűcs Jenőt is, aki a korábban és hosszú időn át őt szintén magával ragadó marxista szemléletet fokozatosan legyűrve ez időben jutott el Bibó befogadásáig. Az emlékkönyv 1981-re összeállt anyagát a szerkesztők a Gondolat Kiadóhoz nyújtották be kiadás végett, amely azonban, a felsőbb pártszervek nyomására, nem vállalta a munka megjelentetését. A végül szamizdatként kihozott Bibó-emlékkönyv egyik legbecsebb darabja Szűcs szóban forgó

történeti esszéje volt. A *Vázlat* különleges intellektuális erényeivel, s nem utolsó sorban a késő Kádár-éra sajátos bel- és kultúrpolitikai viszonyaival magyarázható, hogy a szöveg rövid időn belül – előbb csak szűkebb körben – mégis megjelenhetett az MTA Történettudományi Intézet szakfolyóiratában, majd önálló kiadványként egy állami kiadó jóvoltából, végül angolul egy hazai idegen nyelvű akadémiai szakfolyóiratban. Az esszé nemzetközi ismertségét, sőt elismertségét a kötet 1985-ös francia nyelvű párizsi kiadása hozta magával (Fernand Braudel írt hozzá előszót), melyet a tanulmány német, majd más világnyelveken történő megjelentetése követett.” Magam is így olvastam, előbb a *Történelmi Szemlében*, később a Magvető Kiadó Gyorsuló idő című sorozatában megjelent könyvben – egészen addig, amíg ezt a könyvet el nem ajándékoztam egy Erdélyből Nyugatra menekülő barátomnak. Könyvtáramban ott a rendszerváltást követően legálisan is megjelent *Bibó-emlékkönyv*, magamnak abban őrzöm ezt az írást. Mindez annyiban érdekes, hogy még az írás egyetlen személyre szabott fogadtatástörténete is őrzi politikai mozzanatok, ezt kitágítva, ha tesszik, mondhatom azt is, hogy a szaktanulmány, nyilván a körülmények hatására, politikai tartalmakat vett fel. Amikor először olvastam a régiók határainak a kijelöléséről, s a régiókon belüli történelmi mozgásokról írtakat, az olvasottakat, szükségszerűen, de itt is a körülményekből fakadóan szükségszerűen, történelmi elmaradottságunk magyarázataként értelmeztem. Mintha politikai röpirat lett volna az, amit olvastam, ezt a tapasztalatot felerősíti

Muzsney Ákos: Visszatekintő

az, hogy a mesteri tanulmány történelmi értelmezésével újabban alig-alig találkozom, mintha Szűcs Jenő írására érvényes lenne az, amit a Bibó-felejtés kifejezésével szoktunk kifejezni. Erre az alapozottságra épültek rá, nálam is, másoknál is, a kiütkeresés mozzanatai, mindaz, amit a tájékozódás kényszeréhez kapcsolódó ösztönök a felszínre hoztak.

„Hát hol van itt Európa? Nézzen szét, nézzen magába, / Itt sár van, és ön van, és én vagyok, szakadatlanul” – áll Cseh Tamás és Csegey Dénes *Kiegyezés* tangójában. Én Pethő Sándor *Botló drót* című tanulmányának mottójában talákoztam ezekkel a sorokkal, s számomra ugyanazt mondják most visszatérintve, mint amit a rendszerváltás időszakában az Európa-ház folytonos emlegetése mondott. Valami hiányzott akkor, nagyon hiányzott a mienkénél nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb, s ne szégyelljük kimondani: a lehető legszélesebb értelemben vett gazdagabb élet, az, amit a mi számunkra Európa, de lehet, hogy csak Ausztria mutatott meg, ha egyáltalán eljuthattunk odáig. A kifejezés az azóta eltelt időszak óta elfelejtődött, napi viaskodások koptatták el, az emlékezetem azonban őrzi – annak emlékeként, hogy a Nyugattól való elszakadásunkkal nagyon is tisztában voltunk. S őrízni kell az Európára való valamikori folytonos hivatkozás emlékét azért is, hogy tudatosodjon, annak, amiben évtizedekig éltünk, el kellett múlnia.

•

Azt, hogy az egyes tájan értelmezett kultúrákon belül mi számít fejlődésnek, elakadásnak, eltávolodásnak, szétfejlődésnek vagy akár elszigetelődésnek, roppant nehéz megmondani, bár ez az utóbbi jelenség azért szinte azonnal megmutatja magát. Az egyes nagyobb kultúrákon belül a különböző társadalmak más és más sajátosságokkal, történelmi-társadalmi-gazdasági hagyományokkal, ennek megfelelően egymástól erősen különböző történelmi-társadalmi-gazdasági háttérrel, külső kapcsolatokkal, a változásokhoz és a fejlődéshez való kapcsolatukban különböző hajlamokkal bírnak, az összehasonlítás már csak ezért is komoly nehézségekbe ütközik.

Nehézségekbe ütközik az összehasonlítás, de egyáltalán nem lehetetlen. Ahogy mondtam, az elszigetelődést könnyű felismerni. Yü Hua Kínát bemutató könyvében olvastam a következőket. 2006-ban az író barátja, Cui Yongyuan egy televíziós forgatócsoporttal végigjárta a Kínai Kommunista Párt emlékezetes nagy menetelésének teljes útvonalát. Így jutottak el Kína nyugati részén egy végtelenül szegény területre. Az újabb kori menetelőkben ott fogtak meg az az elképzelés, hogy focibajnokságot rendeznek az általános iskolásoknak. Fontos megjegyezni, hogy ekkor labdarúgó világbajnokság volt Németországban, s a mérkőzéseket a különböző csatornák az egész világon közvetítették. Mivel pályát sehol nem találtak, a füves mezőn jelölték ki egy teret pályának. Nem volt labda, autóval elmentek a távolabbi városba, hoztak labdát. Nem voltak kapuk, ácsoltak kapukat. Ezután következett az oktatás, amikor a tizenegyesek kerültek sorra, az első oktató a kapu fölé rúgta a labdát. Az történetesen addig gurult, amíg egy tehénlepénybe bele nem gurult. Ekkor az, aki a kapu fölé rúgta a labdát, elszaladt vele a közeli pocsolyáig, s ott lemosta. Ezt követően mindegyik diák a maga rúgása után elvitte a labdát a pocsolyáig, s ott lemosta azt. A gyerekek nyilvánvalóan azt hitték, hogy a labda lemosása is a játék részét képezi. Ebben a történetben természetesen nem az a lényeges, hogy a labda lemosását a játék részének gondolták, még az sem, hogy nem ismerték a tizenegyesrúgást, s még az sem, hogy a fociról nem hallottak semmit, pedig, sokan tudják ezt bizonyítani, nagyszerű játék ez, valójában az az érdekes, hogy a televíziót sem ismerték, így feltehetően az információkhoz

jutás más eszközeivel sem kerülhettek kapcsolatba. Nem tájékozódhattak a világban és a világról – noha a tájékozódás lehetősége az emberi élet egyik legfontosabb eleme. Ezernyi, talán a fentinel is megrázóbb példát említhetnék az elszigetelődésre, de talán ez is érzékelteti az elszigetelt ember végtelen kiszolgáltatottságát. Annak ellenére, hogy számos ismeretnek nincs birtokában, bizonyosan ott él benne a vágy a tágabb világ és annak megismerése iránt. S így van az is, aki látja, érzékeli a külső világot, azaz közelebb van hozzá, mint az elszigeteltségben élő ember, de alig fér hozzá annak az elemeihez.

Nagyszüleim-szüleim élete nagyobbra szent még elszigeteltségben telt el, előttük nemzedékek sora szinte egyetemlegesen abban élt, s bizonyos vonatkozásban abban telt volna el az én életem is, ha a történelem nem mozdult volna mégis egy nagyot a hatvanas évek elejétől, s ha már gyerekkoromban nem keresem a kitörést, s meg nem találok a szellemi elszigetelődés legfontosabb ellenszerét, az olvasást, a szinte állandó olvasást. (Most nem beszélek arról, hogy ez az önmagából táplálkozó tájékozódó ösztön nem helyettesíthette a szakmai alapokon nyugvó tájékozódást, s hogy a Kádár-rendszer ezer eszközzel nehezített mindenféle tájékozódást.) A világnak számos eleme eltarthatja magát az ember elől, ahogy a hiány feloldásának is számos területe létezett-létezik-létezhet: a számtalan terület közül említtem meg a politika és a művészet területét. A művészi, a legmélyebb értelemben vett művészi alkotómunka ezer szállal kötődik az azt körülvevő társadalmi környezethez. Németh László hatvanas évekbeli levélrészletét, azt is mondhatnám, levél-törödéket idézem ezzel kapcsolatban: „Annak az öt műnek a tanulmányozásába, újraolvasásába vettem magam, amely az európai céhben a legnagyobb hatást tette: Proust, Joyce, Kafka, Musil, Faulkner. A légszomjba került szellem remekművei. Az Égető Eszter, az Irgalom hiába próbálna szembeülni vele, még akkor is, ha az itteni elfojtó apparátus nem működne, nem – olvashatatlan szó – le oda kinn is” – írta 1964-ben Illés Endrénék. Az olvashatatlan szó azonban értelmezhetővé teszi a levelet, a lényegét tekintve azonban biztosak lehetünk. Németh a levélben arról beszél, hogy a művek mögött világoknak kell meghúzódnuk, nem csupán egyéni világoknak, hanem olyan társadalmi közegeknek, amelyek létevel segíti a mű megszületését, ott áll mögötte, még akkor is, ha abban, ahogyan mondja, a társadalmi légszomj fejeződik ki. A levél olvasásakor értettem meg, hogy Németh miért nem írta meg az 1948 körül és után is sokat emlegetett Jézus-regényét. Azért, mert számára hiányzott az a társadalmi légkör, amellyel együtt élve azt a regényt meg tudta volna írni.

A fentiek, az írásom kiindulópontjában idézett írások közül Lengyel András írásának egy vonulatát kapcsolom ide, abból a nagy bekezdésből, amelyik a háborúvesztés és az elkanyarodás utáni magyar művészet és irodalom kérdéseit tárgyalja, igaz, abból is csak pár mondatot veszek elő: „Az élő József Attilát kora szellemi élete sem igazán megérteni, sem – pragmatikusan – elfogadni nem tudta. Csak megtúrta vagy/és olykor a maga céljaira fölhasználta. Summa summarum: a két világháború közötti irodalom mint *intézményrendszer* az irodalom mint történetileg lehetséges *kifejezés-és megértésalakzat* ellen hatott.” Tudom, Lengyel András a két világháború közötti társadalomról és irodalomról beszél, a jelenségek azonban a huszadik század második felében is megvolt a maga folytatása. Hogyan nem lett volna meg akkor, amikor legalábbis az intézményrendszer nagyobbik részét az irodalom ellenőrzésére tartották fenn, s amikor meghatározó irodalomtudósok pártvezetők beszédeinek írásával töltötték az idejüket.

Most térek vissza a politikához. A világ- és a magyar politika nálunk a társadalmi és gazdasági élet minden területére hatást gyakorló „nyolcvankilences fordulatának” legnagyobb jelentősége abban áll, hogy az egyes ember-

nek esélyt adott a változásra, esélyt a gondolkodásra, tájékozódásra, gazdálkodásra. Kihívást jelent ez az időszak a korban elhelyezkedni akaró, s körülményei által nem gátolt ember számára, mivel szinte azonnal, mindenféle felkészülés nélkül kell a hagyományos, főképpen történeti-irodalmi vonatkozásokat tartalmazó műveltségét nyelvi (most főképpen több idegen nyelvi ismeretére gondolok ennek kapcsán, bár természetesen az anyanyelv minden részletre kiterjedő ismerete roppant fontos), gazdasági, technikai, informatikai, biológiai ismeretekkel gazdagítani, a megélhetés szükségessége és az anyagi kényszerek közepette, miközben a maga szakterületén is helyt kell állnia. Ez a fordulat valóban esélyt adott a mozdulásra, de nem magát a közösséget kínálta meg a mozdulással, egyáltalán nem kínálta meg senkit semmivel, csupán a lehetőséget mutatta meg, miközben sokakat, embereket és közösségeket, társadalmi-gazdasági és földrajzi peremterületeken élőket taposott maga alá. Az irodalmi kultúra is elszenvetted azokat a változásokat, amelyeket egy praktikus és pragmatikus változássorozat során az irodalom elveszíthet. De talán többet is veszített, mint amire az előbbi két jelző önmagában utalna, s ha ez így van, akkor feltehetően azért van így, mert a változások is mélyebbek voltak a praktikusságnál és a pragmatikusságnál. Az irodalom világa teljes egészében megváltozott. A szociológia tudománya használja a család nuklearizálódásának kifejezését, a hagyományos nagycsalád, aztán a család szétesésének folyamatára utalnak ezzel. Ehhez hasonló folyamat zajlott le az irodalomban is. A folyóirat-rendszer főbb elemei a mai napig megőrződtek, miközben a folyóiratok, mint más intézmények is, izolálódtak, a könyvkiadók munkája viszont üzleti alapon zajlik. Tág, a legszélesebb értelemben vett esztétikai vagy éppen politikai irányokhoz való kötődésen túl csoportok, irányzatok nem léteznek, az alkotó egyedül maradt művével, azzal keresi a maga lehetőségeit és boldogulását. Közben tartalmi változások is történtek. Háty János leírja, hogy, mondjuk jó két évtizede arról beszélhetek Tandori Dezsővel, hogy „mi is van kész, minnek van vége, ha egyáltalán”. „Vége van annak a gondolatnak, hogy a poétikai hagyomány gond nélkül átrakható a mába, vége van annak, hogy követhető legyen egy szimpla dalforma, vége van annak, hogy az emelkedett költői nyelv még használható volna, vége annak, hogy lehet problémamentesen a létről beszélni, mert mire szólni kezdek, elmegy a kedvem” – mondták. Most, amikor ezt az írást írom, a száz éve született Mándy Ivánról értekező Zeke Gyulánál a következőket olvasom: „Hiszek (...) a gyermek- és a kamaszkorban, hiszek az életre szóló tanár-tanítvány élményben, hiszek a beszélgetésben, a nyelvben és írásban, vagyis a megrázó érzéki és szellemi tapasztalat és a számunkra is megmaradt szakralitás nem szűnő szükségletében, ám nem több ez – tisztában vagyok vele –, mint amikor a madár hisz a repülésben. Nem is kevesebb, persze. Mivel bizonyos terünk így a legkedvezőtlenebb körülmények között is marad, Mándyval kapcsolatban sem értelmetlen feltennünk a kérdést: kik és miért

olvassák, és – ha így lesz – kik és miért fogják olvasni őt. Vajon nem éri-e idővel el őt is a „nagy írók”, a mai és majdani klasszikusok sorsa: az egyetemeken és bizonyos körökben ismerik ugyan a nevüket, „tudják”, kik voltak és nagyjából mit írtak, ám a könyveik eleven kapcsolata megszűnik az étellel, mert az uralkodóvá vált létezők-mák szükségletei és főként: az újfajta szellemi-nyelvi kezelésmódok felülírják őket. (...) Arról van szó, úgy hiszem, hogy a társadalom szellemi módon élő részének külső, történelmi és belső-lelki tapasztalata, többek által megélt sóvárgása képes-e (még) eleven kapcsolatot tartani a valaha megírt szöveggel.” Érezhető, itt már a tartalmi kérdéseken túlnövő alapvetés szükségességének kérdése fogalmazódik meg, azt a kérdést kellene megválaszolni, hogy mű és olvasója egymásra találhat-e, képes lesz-e az egyik megérteni a másikat, s a másik az egyiket...

Igen, erről van szó. Nem arról, hogy az irodalom irodalom marad-e, hanem arról, hogy az irodalom képes lesz-e megtalálni olvasóját, s hogy a múltban, hagyományban és az éppen adott jelenben tájékozódni akaró ember a maga tájékozódó hajlamát össze tudja-e kapcsolni az irodalommal. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy nálunk a rendszerváltással, vagy azt követően, s másutt is ezzel egy időben a korábbiak után újabb társadalmi fordulat történt. A ma embere már nem az olvasási ösztönét követve próbál megfelelni a tájékozott emberrel szemben önmaga vagy mások által támasztott elvárásoknak, a ma embere már az információs világ embere, az információs társadalom és a tömegtársadalom, az elszegényedő és a meggazdagodó világ embere, aki naponta vagy azért küzd, hogy kiemelkedjen az őt körülvevő világból, vagy azért, hogy a számára elfogadható körülményein belül maradjon. Ha elválík, akkor a történelmi-társadalmi tapasztalat és az olvasóknak kínált, irodalmi műként létező szöveg ezért válik el egymástól...

JEGYZETEK

Gyáni Gábor, Lengyel András és Sándor Iván írása: Gyáni Gábor: Háborús tapasztalat és a nem várt jövő, Tiszatáj, 2018. november. 63–70., Lengyel András: Háborúvesztés és irodalom (Jegyzetek egy megnyugtatóan máig fel nem dolgozott problémaköréről) uo.: 71–83., Sándor Iván: A korszak tekintete uo.: 84–87.; *Idézetek Gyáni Gábor írásából:* 69., 63.; *Idézetek Lengyel András írásából:* 73., 81.; *Sándor Iván a kor megszólíthatatlanságáról:* 87.; *Lengyel András a háborúvesztés következményeiről:* 80–81. és 83.; *Gyáni Gábor tanulmánya Szűcs Jenő munkásságáról:* Szűcs Jenő, a magányos történetíró, Forrás, 2008. június, 3–18., idézett rész: 5.; *Yü Hua könyve:* Kína tíz szoban, Magvető, 2018, fordította: Zombory Klára; *Németh László levele Illés Endréhez:* Németh László élete levelekben II. 1962–1966, A leveleket összegyűjtötte és szerkesztette: Németh Ágnes, a jegyzeteket és az utószót írta Domokos Mátyás, a szöveget gondozta és a mutatókat készítette: Duró Gábor, Osiris Kiadó, 2000, 657–660, idézett rész: 658–659, a levél 1964. november 10-én íródott; *Lengyel András a társadalom és a művészet kapcsolatáról:* i. h.; 83.; *Háty János írása Tandori Dezsőről:* Ezt még megcsináljuk, <http://www.litera.hu/hirek/hay-janos-ezt-meg-megcsinaljuk>; *Zeke Gyula írása:* A százéves Mándy Ivánról, Élet és Irodalom, 2018. december 19. 17.